

The Role of Production and Utilization of Medicinal Plants on the Socio-Economic Empowerment of Rural Women (Case Study: Kandelous Village, Mazandaran Province)

Shahrazad Khodamoradi*^{ORCID} | Ghodratalah Heydari | Mohammadreza Tatian | Mohammadreza Rahmanirad Kharefkoli

Department of Rangeland Management, Agricultural Science and Natural Resources University, Sari, Iran.

Correspond E-mail: kh.sh.11796@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 06 Nov. 2025

Revised: 26 Dec. 2025

Accepted: 31 Dec. 2025

Published online: 01 Jul. 2026

Keywords:

Immigration,

Investment,

Kandelous,

Medicinal plants,

Village,

Women.

Abstract

Due to the diversity of environmental and climatic conditions in Iranian villages, there are many possibilities for the development and cultivation of medicinal plants. The aim of this study was to investigate the role of medicinal plants on the economic and social empowerment of rural women in the village of Kandelous, Mazandaran province. The data collection tool in this study was a researcher-made questionnaire. The validity of the questionnaire was determined by experts of medicinal plants, economics, and sociology. Questionnaire reliability was determined by Cronbach's alpha. Among the economic items "To what extent has private sector investment in purchasing, packaging, and exporting medicinal plants developed in recent years with the activities of women?" and "To what extent has the diversity of medicinal plant production in the region enabled the connection of women in rural communities to profitable income?" had the highest (0.226) and lowest (0.115) coefficient determination, respectively. Among the social items, the highest (0.271) and lowest coefficient of explanation (0.173) were found in the items "To what extent does the development of medicinal plant cultivation affect women's participatory capabilities?" and "To what extent do you think the area of the fields and the diversity of medicinal plants encourage women not to migrate to local communities?" respectively. The Spearman correlation test showed that medicinal plants had a significant and positive effect on the economic ($r=0.336$, $sig=0.000$) and social ($r=0.28$, $sig=0.000$) empowerment of rural women. It can be concluded that rural women in Kandelous, Mazandaran province, achieved a desirable economic empowerment (26.7%) by working in the field of medicinal plants. It can be concluded that medicinal plants have been effective in the economic and financial independence of the women, and consequently their social empowerment.

Cite this article: Khodamoradi, S., Heydari, G., Tatian, M.R., Rahmanirad Kharefkoli, M.R. (2026). The role of production and utilization of medicinal plants on the socio-economic empowerment of rural women (Case study: Kandelous village, Mazandaran province). *Journal of Range & Watershed Management*, 79 (2), 191-203. DOI: <http://doi.org/10.22059/jrwm.2026.403556.1852>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Empowerment of women is the critical factors in sustainable development. Empowerment of women is a comprehensive concept and includes economic, social, political aspects. A society cannot be developed without empowered women. Then it is critical to find different ways to empower women especially in less developed countries. Medicinal plants are increasingly popular as a primary source of medicines around world. Millions of people are active in the field of planting and harvesting and other aspects of medicinal plants. Medicinal plants, their processing and marketing are known as a source for achieving a sustainable economy in rural areas. The use of medicinal plants in Iran has a long history and is very popular in Iranian traditional medicine. Due to the diversity of environmental and climatic conditions, there are many possibilities for the development and cultivation of medicinal plants in Iran. Iranian rural women have a critical role in development and exploitation of medicinal plants. Different studies have proved that the production of various medicinal plants in rural areas will be effective in empowering, creating jobs, and earning income for women. The main object of this study was to investigate the effect of medicinal plants production and utilization of medicinal plants on the socio-economic empowerment of rural women in the village of Kandelous, Mazandaran province.

Methods and Materials: This study was conducted in the village of Kandelous, which is about 75 km far from Noshahr County, Mazandaran province. This village is recognized as one of the tourist areas because of its natural and historical attractions which makes a lot of people visit it annually. The data collection tool in this study was a researcher-made questionnaire. The questionnaire had four sections: anthropology (including age, education, marital situation, income, family size, and insurance), items related to the medicinal plants, items related to women's economic empowerment, and items related to social empowerment. The validity of the questionnaire was determined by experts in medicinal plants economy and sociology fields. 30 copies of the designed questionnaire were distributed to women as part of a pilot test to determine its reliability. The Cronbach alpha coefficient for these completed questionnaires was determined by using SPSS, which indicated the questionnaire has acceptable reliability (> 0.7). The statistical population of the study consisted of 1092 women over 15 years old who involved in medicinal plants cultivation and exploration in the year 2023. The sample includes 285 individuals based on Cochran's formula. The questionnaires were delivered to eligible individuals. Obtained data were analyzed by SPSS software. The relationship between medicinal plants and socio-economic empowerment of rural women in Kandelous was determined by the Spearman's rank correlation test.

Results: According to the demographic results, most of rural women involved in medicinal plant (113 (39.64%)) were 15-40 years old. Considering the education level of them, the maximum number was related to middle school (134 subjects (47.01%)), showing that most of the women capable write and read. According to the results, 232 (81.40%) of women were married. The highest and lowest annual income in persons which involved in production and exploitation of medicinal plants was 300 and 50 USD, respectively. Considering the insurance, only 161 individuals (56.5%) had the insurance. The most of family size was 4 (153 subject, 53.68%). Analysis of medicinal plants items showed that, "To what extent do you consider the ecological conditions of the region as a factor in planting of medicinal plants by the women's community?" and "To what extent have women's professional knowledge and education been effective in the planting of medicinal plants in the region?" items had the highest (0.308) and lowest (0.127) coefficient determination, respectively. The economic items "To what extent has private sector investment in purchasing, packaging, and exporting medicinal plants developed in recent years with the activities of women?" and "To what extent has the diversity of medicinal plant production in the region enabled the connection of women in rural communities to profitable income?" had the highest (0.226) and lowest (0.115) coefficient determination, respectively. Among the social empowerment items, the highest (0.271) and lowest (0.173) coefficient of determination were observed in items "To what extent does the development of medicinal plant cultivation affect women's participatory capabilities?" and "To what extent do you think the area of the fields and the diversity of medicinal plants encourage women not to migrate to local communities?" respectively. The Spearman correlation test showed that medicinal plants had a significant and positive effect on the economic ($r=0.336$, $sig=0.000$) and social ($r=0.28$, $sig=0.000$) empowerment of rural women.

Conclusion: The results of descriptive statistics showed that most of the medicinal plant rural farmers had middle school level of education indicating traditional knowledge is enough for planting and utilization of medicinal plants. In conclusion, rural women in Kandelous achieved a desirable economic empowerment (26.7%) by working on medicinal plants. According to the results and field observations, medicinal plants have been effective in the economic and financial

independence of the women, and ultimately increasing the economic power of the family. There is no doubt the economic power can lead to social empowerment. It should be considered that education, facilities and marketing are three important factors in entrepreneurship and employment development of women. Then training different aspects of production and utilization of medicinal plants will be effective in improving women knowledge and increasing their empowerment.

Keywords: Immigration, Investment, Kandelous, Medicinal plants, Village, Women

Article Type: Research Article

Conflicts of interest: The authors declare no conflict of interest regarding the authorship or publication of this article.

نقش تولید و بهره‌برداری از گیاهان دارویی بر توانمندسازی اقتصادی - اجتماعی زنان روستایی (مطالعه موردی: روستای کندلوس، استان مازندران)

شهرزاد خدامرادی^{۱*} | قدرت اله حیدری^۱ | محمدرضا طاطیان^۱ | محمدرضا رحمانی‌راد خرفکلی^۱

۱. گروه مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی، ساری، ایران

رایانامه: kh.sh.11796@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

در روستاهای ایران به علت تنوع شرایط محیطی و اقلیمی، قابلیت‌های زیادی در زمینه توسعه و کاشت گیاهان دارویی وجود دارد. هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش تولید و بهره‌برداری گیاهان دارویی بر توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی زنان روستایی در روستای کندلوس استان مازندران بود. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق پرسشنامه محقق ساخته بود. برای تعیین روایی پرسشنامه از نظرات کارشناسان حوزه گیاهان دارویی، اقتصاد و جامعه‌شناسی استفاده شد. برای ارزیابی پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ (مقادیر بالای ۰/۷) استفاده شد. اطلاعات بدست آمده از پرسشنامه‌ها با نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند. در مورد گویه‌های اقتصادی بیشترین (۰/۲۲۶) و کمترین (۰/۱۱۵) ضریب تبیین به ترتیب مربوط به گویه‌های "در این سال‌ها با فعالیت زنان، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی جهت خرید، بسته بندی و صادرات گیاهان دارویی تا چه حد توسعه داشته است؟" و "تنوع تولید گیاهان دارویی در منطقه تا چه حد امکان ارتباط زنان جوامع روستایی را بر درآمد سودآوری فراهم نموده است؟" بود. از بین گویه‌های اجتماعی بیشترین (۰/۲۷۱) و کمترین (۰/۱۷۳) ضریب تبیین به ترتیب در گویه‌های "توسعه کشت گیاهان دارویی تا چه اندازه در توانمندی مشارکتی زنان تاثیرگذار است؟" و "مساحت مزارع و تنوع گیاهان دارویی را تا چه اندازه باعث ترغیب زنان بر عدم مهاجرت جوامع محلی می‌دانید؟" مشاهده شد. نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن نشان داد که گیاهان دارویی بر توانمندسازی اقتصادی (sig=۰/۰۰۰، r=۰/۳۳۶) و اجتماعی (sig=۰/۰۰۰، r=۰/۲۸۰) زنان روستایی تاثیر مثبت و معنی‌داری داشته است. در مجموع می‌توان گفت که زنان در روستای کندلوس شهرستان نوشهر استان مازندران، با فعالیت در زمینه گیاهان دارویی به توانمندی اقتصادی (۲۶/۷ درصد) مطلوبی رسیدند. کاشت گیاهان دارویی در استقلال اقتصادی و مالی زنان روستای کندلوس و در نهایت توانمندی اجتماعی آن‌ها موثر بوده‌اند.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۱۰

کلیدواژه‌ها:

روستای کندلوس،

زنان،

سرمایه‌گذاری،

گیاهان دارویی،

مهاجرت.

استناد: خدامرادی؛ شهرزاد، حیدری؛ قدرت‌اله، طاطیان؛ محمدرضا، رحمانی‌راد خرفکلی؛ محمدرضا (۱۴۰۵). نقش تولید و بهره‌برداری از گیاهان دارویی بر توانمندسازی اقتصادی - اجتماعی زنان روستایی (مطالعه موردی: روستای کندلوس، استان مازندران). *نشریه مرتع و آبخیزداری*، ۷۹ (۲)، ۲۰۳-۱۹۱.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jrwm.2026.403556.1852>

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

امروزه بسیاری از کارشناسان معتقدند که توسعه کامل بدون مشارکت و دخالت تمامی گروه‌ها و افراد جامعه امکان‌پذیر نیست (Islam, 2020). توسعه پایدار روستایی، یکی از معیارهای اصلی توسعه‌یافتگی جوامع در مهر و موم‌های اخیر، به دنبال ارائه شیوه‌های مناسب زندگی از طریق حفظ و تقویت قابلیت‌های طبیعی و انسانی و همچنین کاهش محدودیت‌ها در سطح روستاها است (سلطانی و گودرزی، ۲۰۲۵). نیاز جامعه‌ای که برای رسیدن به توسعه تلاش می‌کند، تحقق عدالت اجتماعی در سایه بهبود شرایط زنان در تمامی زمینه‌ها است (Roy et al., 2019). زنان روستایی نقش مهمی در تولید کشاورزی، امنیت غذایی و رفاه کلی جوامع‌شان دارند. با این حال، آن‌ها اغلب دسترسی محدودی به آموزش، منابع مالی، مالکیت زمین، فناوری، مراقبت‌های بهداشتی و فرصت‌های دیگر را دارند (Sidhant & Puran, 2024). در صورتی که به زنان نقش ویژه و کلیدی در جامعه داده شود و احساس مفید بودن در آن‌ها تقویت شود، می‌توان بر اهمیت توسعه زنان روستایی تأکید کرد. این امر موجب خواهد شد که زنان به نقش و جایگاه واقعی خود پی ببرند. در چنین شرایطی، زنان با اتکا به قابلیت‌های خود، در مسیر توسعه فردی و اجتماعی، نسبت به گذشته مؤثرتر خواهند بود. لذا باید با ارزیابی پایداری اقتصادی و اجتماعی فعلی زنان روستایی و حرکت به سمت جایگاه واقعی آنان، برای توسعه آن‌ها برنامه‌ریزی کرد (الالدین‌وندی و همکاران، ۲۰۲۵).

توانمندسازی زنان از جمله مولفه‌های مهم در توسعه پایدار است زیرا زنان عاملان توسعه قلمداد می‌شوند و توانمند بودن و توانمند ساختن آن‌ها در رسیدن به توسعه پایدار اهمیت زیادی دارد (مقدس‌فریمانی و همکاران، ۲۰۲۰). امروزه بیشتر کشورها به این باور اعتقاد دارند که بدون توانمندی زنان، توسعه پایدار محقق نخواهد شد. توانمندسازی زنان مفهومی جامع و چند بعدی است و به جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و سایر جنبه‌های زندگی مربوط می‌شود. جامع بودن، نشان می‌دهد که همه ابعاد زندگی نیاز به توانمندسازی دارند. در این میان توانمندسازی زنان روستایی اهمیت بالایی دارد. توانمندسازی زنان روستایی یکی از محورهای کلیدی توسعه اجتماعی و اقتصادی در جوامع در حال توسعه محسوب می‌شود. در بسیاری از کشورها، زنان در روستاها نقشی بنیادین در تولید غذا، نگهداری از خانواده و حفظ فرهنگ بومی ایفا می‌کنند. با این حال، محدودیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باعث شده است که فرصت‌های رشد و پیشرفت آن‌ها کمتر مورد توجه قرار گیرد (میرزاخانی، ۲۰۲۰). توانمندسازی زنان روستایی عبارت است از فراهم آوردن شرایطی که زنان بتوانند مهارت‌های فردی، اجتماعی و اقتصادی خود را ارتقاء دهند و در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی و اجتماعی نقش فعال‌تری داشته باشند. این تعریف بر سه محور اساسی دسترسی به منابع، مشارکت در تصمیم‌گیری و خودباوری تأکید دارد. توانمندسازی زنان روستایی یک مفهوم چندبعدی است و در ابعاد مختلف از جمله اقتصادی، اجتماعی، آموزشی، فرهنگی و سیاسی باید توجه قرار گیرد (عظیمی و همکاران، ۲۰۲۳). با توجه به ظرفیت‌های چشمگیر بخش کشاورزی ایران، به‌ویژه در زمینه کشت گیاهان دارویی، توانمندسازی زنان روستایی در این حوزه می‌تواند به‌عنوان راهکاری مؤثر برای بهبود وضعیت اقتصادی - اجتماعی آنان در نظر گرفته شود (الالدین‌وندی و همکاران، ۲۰۲۵).

صرف‌نظر از تاثیر گیاهان دارویی در نگرش‌های فرهنگی و اجتماعی، نقش مؤثر این گیاهان در اقتصاد و ایجاد یک منبع درآمدزایی پویا و بزرگ، غیر قابل اجتناب است. به طوری که کشورهای اروپای غربی و آسیای شرقی به دلیل پیشرفت در صنایع مرتبط با گیاهان دارویی، درآمد سرشاری را جذب نموده و سهم عمده‌ای را در اقتصاد کشور خود ایفا می‌کنند (سجاسی‌قیدار و عزیز، ۲۰۱۹). اهمیت گیاهان دارویی و شناساندن نقش حیاتی آن‌ها در پیشبرد اهداف ملی، منطقه‌ای و جهانی برای تحقق سلامت، خودکفایی دارویی، ایجاد اشتغال و توسعه اقتصادی بر کسی پوشیده نیست. گیاهان دارویی به‌عنوان ذخایر و گنجینه‌های ژنتیکی انسان‌ها می‌تواند بزرگترین ثروت ملی برای هر کشوری به‌عنوان یکی از تولیدات مهم در بخش کشاورزی محسوب شوند (سفیدکن، ۲۰۲۰). گیاهان دارویی علاوه بر نقشی که در بهبود سلامت و کیفیت زندگی انسان‌ها دارند در توسعه اشتغال روستایی و افزایش درآمد جامعه کشاورزی و روستایی نقش تاثیرگذاری دارند (احمدی و همکاران، ۲۰۲۰). زنان روستایی با شناخت فواید و کاربردهای گیاهان دارویی، علاوه بر رفع نیازهای بهداشتی و درمانی خانواده، با کاشت و گردآوری این گیاهان منبع درآمدی اضافه برای خانواده فراهم می‌کنند (ولی‌اللهی‌بیشه و خرم‌دل، ۲۰۲۲). گیاهان دارویی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی کشور بوده و از آنجا که این بخش از نظر تأمین نیازهای مردم، تأمین مواد اولیه صنایع،

اشتغال افراد و ایجاد درآمد حائز اهمیت است، ثبات و استمرار آن از عوامل عمده کمک کننده به توسعه پایدار اقتصادی و پایداری سکونتگاه روستایی به شمار می‌رود. این صنعت ضمن تأمین منبع درآمدی پایدار، می‌تواند در کاهش نابرابری‌های درآمدی و ثبات اقتصادی در این نواحی که یکی از عوامل مهم مهاجرت‌های روستایی شهری بوده و امروزه گریبان‌گیر بسیاری از نواحی شهری کشور ما شده است، شود (سلطانی و گودرزی، ۲۰۲۵).

رحیمی (۲۰۱۳) در پژوهشی تحت عنوان "کشت و جمع‌آوری گیاهان دارویی، راهکاری برای توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی" نشان داد که توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی مبتنی بر مولفه‌های سواد اقتصادی، درآمد و کنترل مالی، مالکیت منابع، مهارت‌های تولیدی و مشارکت اقتصادی است و لازمه این امر فراهم نمودن فرصت‌های نوین برای زنان و دختران روستایی است. مطالعات نشان داده است که تولید انواع گیاهان دارویی در روستاها، در توانمندسازی و اشتغال‌زایی و کسب درآمد زنان روستایی موثر بوده است (کیوانفر و لاری، ۲۰۱۶). نتایج پژوهش جعفری و همکاران (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که کاشت گیاهان دارویی درآمدزایی و اشتغال بیشتری از کاشت محصولات زراعی ایجاد می‌کند و می‌تواند سبب پایدارسازی اقتصاد روستایی شود. ریاحی و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان بررسی اهمیت اقتصادی گیاهان دارویی بر معیشت پایدار جوامع محلی مراتع بیلاقی هزار جریب بهشهر در استان مازندران نشان دادند کشت گیاهان دارویی توانسته است سبب درآمدزایی و اشتغال‌زایی ساکنان منطقه شود.

در یک مطالعه انجام شده در اندونزی گزارش شد که زنان روستایی با مشارکت در کاشت گیاهان دارویی و تولیدات محصولات با ارزش گیاهی احساس می‌کنند در توانمندسازی اقتصادی جامعه محلی و خانواده خود مشارکت داشته‌اند (Susanto et al., 2022). در مطالعه مشابهی که در هند انجام شده است گزارش شد که کاشت گیاهان دارویی و فروش محصولات حتی در مقیاس کوچک به زنان کمک می‌کند که از نظر اقتصادی توانمند شوند (Gurao & Naqvi, 2025). در مطالعه‌ای دیگر استفاده از گیاهان دارویی محلی در توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی زنان روستایی بررسی شد. نتایج نشان داد که علاوه بر افزایش درآمد زنان (حدود ۴۰ تا ۷۰ درصد)، دانش زنان در زمینه استفاده از این گیاهان و نیز اعتماد به نفس زنان افزایش یافت که می‌تواند الگویی برای افزایش توانمندی اقتصادی و اجتماعی زنان در نواحی دیگر باشد (Perwitasarim et al., 2025). تحقیق ال‌الدین‌وندی و همکاران (۲۰۲۵) نشان داد که زنانی که در دوره‌های آموزشی مرتبط با گیاهان دارویی شرکت کرده‌اند یا تحت حمایت نهادهای محلی و دولتی بوده‌اند، به‌مراتب از سطح بالاتری از توانمندی برخوردار بوده‌اند.

در روستاهای ایران به علت تنوع شرایط محیطی و اقلیمی، قابلیت‌های زیادی در زمینه توسعه و کاشت گیاهان دارویی وجود دارد که این امر در بهبود اقتصادی روستاها نقش مهمی دارد. در این زمینه زنان روستایی با کاشت، پرورش و همچنین فرآوری محصولات و احداث و توسعه مزارع بر پایه گیاهان دارویی نقش مهمی دارند. برخی از مطالعات پیشین بدون در نظر گرفتن ابعاد جدید و جامع اقتصادی - اجتماعی، به تبیین توانمندسازی زنان در مناطق جغرافیایی مختلف پرداخته‌اند که به‌عنوان یک شکاف تحقیقاتی مهم قابل طرح است. بر این اساس، در تحقیق حاضر سعی شده است تا نقش تولید و بهره‌برداری گیاهان دارویی بر توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی زنان از جنبه‌های سرمایه‌گذاری و سودآوری تا مهاجرت، امنیت تولید و ... در منطقه کندلوس که دارای موزه گیاهان دارویی نیز است، مورد شناسایی و بررسی قرار گیرند تا به این پرسش پاسخ داده شود که کدام جنبه‌های تولید و بهره‌برداری گیاهان دارویی در منطقه کندلوس بر توانمندسازی و ارتقاء وضعیت اقتصادی و اجتماعی زنان این منطقه تاثیرگذار بوده است؟

۲. مواد و روش‌ها

۲-۱. منطقه مورد مطالعه

این مطالعه در روستای کندلوس واقع در شهرستان نوشهر استان مازندران انجام شده است (شکل ۱). روستای کندلوس در فاصله ۷۵ کیلومتری نوشهر، ۱۵ کیلومتری پول (مرکز کجور) و ۵ کیلومتری روستای بیلاقی لرگان قرار دارد و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۶۵۰ متر

است. این روستا در دهستان زانوس رستاق قرار دارد و براساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵، جمعیت آن ۱۰۹۲ نفر (۳۷۶ خانوار) بوده‌است. مردم کندلوس به زبان مازندرانی (تبری) با گویش کجوری صحبت می‌کنند. روستای کندلوس در سطح داخلی و بین‌المللی در حوزه گردشگری شناخته شده است. مزارع گیاهان دارویی و موزه گیاهان دارویی کندلوس یکی از مستعدترین مناطق برای پرورش بسیاری از گیاهان دارویی است. موزه گیاهان دارویی مجتمع کشاورزی کندلوس در سال ۱۳۶۵ با هدف‌های کشت، پرورش، تولید و بسته‌بندی گیاهان اصلی دارویی و معطر و همچنین تولید اسانس‌ها و روغن‌های گیاهی تاسیس شد. برای اولین بار در ایران باغ بوتانیک (موزه گیاهان دارویی) در زمینی به مساحت ۱۰ هکتار بر پا شد که با کاشتی بالغ بر ۲۵۰ گونه ژنتیک ارزشمند در ایران به تولید و عرضه محصولات گوناگون در زمینه‌های مختلف اقدام کرد. این موزه علاوه بر اینکه محلی برای آشنایی گردشگران با گیاهان دارویی است به امر پرورش، تولید و بسته‌بندی گیاهان دارویی و معطر و نیز تولید اسانس‌ها و روغن‌های گیاهی نیز می‌پردازد.

شکل ۱. موقعیت مکانی منطقه مورد مطالعه

۲-۲. نحوه جمع آوری داده‌ها

برای انجام تحقیق از روش میدانی و پیمایشی استفاده شد. ابزار جمع‌آوری داده‌های این پژوهش پرسشنامه محقق‌ساخته بود. پس از تبدیل مفاهیم به شاخص، گویه‌های مناسب برای هر یک از شاخص‌ها تهیه و در قالب پرسشنامه تدوین شد. پرسشنامه از ۴ بخش تشکیل شده بود که بخش اول آن شامل مشخصات دموگرافیک (شامل سن، تحصیلات، تاهل، درآمد سالیانه، و تعداد اعضای خانوار و بیمه)، بخش دوم سوالات تاثیر تولید و بهره‌برداری گیاهان دارویی (۱۰ سوال شامل وضعیت کیفیت رفاه، سبک زندگی و...)، بخش سوم سوالات مربوط به توانمندسازی اقتصادی (۱۰ سوال شامل رضایت مالی، وضعیت سرمایه‌گذاری، سودآوری و...) و بخش چهارم سوالات مربوط به توانمندسازی اجتماعی (۱۰ سوال شامل انسجام اجتماعی، مهاجرت و...) بود. برای تعیین روایی پرسشنامه از نظرات ۳۰ نفر از

کارشناسان و اساتید دانشگاهی استفاده شد. برای تعیین پایایی پرسشنامه ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد که برای تاثیر بهره‌برداری گیاهان دارویی ۰/۷۰۳ و برای توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی به ترتیب ۰/۷۵۹ و ۰/۷۷۸ به دست آمد. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل ۱۰۹۲ نفر از زنان بالای ۱۵ سال بود که در روستای کندلوس زندگی کرده و به نوعی با مقوله گیاهان دارویی در ارتباط بودند. برای تعیین حجم جامعه آماری از فرمول کوکران استفاده شد و با در نظر گرفتن دقت مورد انتظار ۰/۰۵، میزان نمونه ۲۸۵ عدد بدست آمد.

۲-۳. تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها

برای بخش توصیفی آماره‌های فراوانی و درصد فراوانی با استفاده از نرم‌افزار SPSS تعیین شد. برای داده‌های استنباطی ابتدا با استفاده از آزمون کلموگروف و اسمیرنوف، توزیع نرمال داده‌ها بررسی شد. سپس با استفاده از نرم‌افزار SPSS آماره‌های میانگین، انحراف معیار و ضریب تبیین و سطح معنی‌داری و رتبه هر کدام از گویه‌ها تعیین شد. در نهایت با استفاده از آزمون همبستگی اسپیرمن، همبستگی بین تاثیر تولید و بهره‌برداری گیاهان دارویی و توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی زنان روستای کندلوس بررسی شد.

۳. یافته‌های پژوهش

۳-۱. یافته‌های توصیفی

با توجه به تجزیه و تحلیل سن نمونه‌های آماری بیشترین سن پرسش‌شوندگان از بین ۲۸۵ پرسشنامه تکمیل شده مربوط به گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال می‌باشد و کمترین سن نیز به گروه سنی ۴۱ تا ۵۰ سال تعلق دارد. همچنین میانگین سنی گروه مورد مطالعه ۴۴/۶۶ سال با انحراف معیار متناظر ۱۲/۱۸۳ می‌باشد که نشان از سنین نسبتاً میانسال نمونه آماری است. بیشترین سطح تحصیلی پرسش‌شوندگان مربوط به راهنمایی می‌باشد که از بین ۲۸۵ نفر، سواد ۱۳۴ نفر در سطح راهنمایی با درصد فراوانی ۴۷/۰۱ درصد می‌باشد و کمترین سطح نیز بی‌سواد که شامل ۸ نفر با درصد فراوانی ۲/۸ بوده است. این مقادیر بیانگر آن است که آزمودنی‌های پژوهش به نسبت دارای سواد حداقلی خواندن و نوشتن بوده‌اند. مفهوم تأهل در پرسشنامه به وضعیت فرد در خصوص ازدواج و ازدواج‌نکردن اشاره دارد. از تعداد ۲۸۵ نفر، معادل ۸۱/۴ درصد متأهل و ۵۳ نفر معادل ۱۸/۶ درصد از آزمودنی‌ها مجرد بودند.

درآمد سالانه آزمودنی‌ها به مجموع درآمدی اشاره دارد که افراد شاغل در بخش گیاهان دارویی در طول یک سال کسب می‌کنند. میانگین درآمد سالانه نمونه‌های آماری ۹۵/۹۰۳ میلیون تومان با انحراف معیار متناظر ۹۶/۳۷۷ می‌باشد. همچنین به اذعان آزمودنی‌ها، کمترین درآمد ۵ میلیون تومان و بیشترین درآمد ۳۰۰ میلیون تومان بوده است. طبق اطلاعات بدست آمده و به اذعان نمونه‌های آماری، ۱۶۱ نفر معادل ۵۶/۵ درصد از نمونه‌ها دارای بیمه و ۱۲۴ نفر معادل ۴۳/۵۰ درصد از آزمودنی‌ها فاقد بیمه بودند. اطلاعات بدست آمده در مورد بعد خانوار نشان داد، بیشترین تعداد اعضای خانوار مربوط به خانوار چهارنفره با فراوانی ۱۵۳ نفر، معادل ۵۳/۶۸ درصد، و کمترین تعداد خانوار مربوط به خانوار شش‌نفره با ۲ نفر، معادل ۲/۱۰ درصد، بوده است.

۳-۲. یافته‌های مربوط به آزمون کلموگروف و اسمیرنوف

جدول ۱ یافته‌های آزمون کلموگروف و اسمیرنوف را نشان می‌دهد. فرضیه صفر در آزمون کلموگروف - اسمیرنوف عبارت است از پیروی داده‌ها از توزیع نرمال و فرضیه مقابل آن عبارت است از عدم پیروی داده‌ها از توزیع نرمال. مطابق جدول ۱ همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در این آزمون، سطوح احتمال (مقدار P) در کلیه متغیرهای تحقیق کوچکتر از سطح خطا ۰/۰۱ می‌باشد. با توجه به مقدار P و رد فرضیه صفر، توزیع داده‌ها منطبق بر توزیع غیر نرمال قلمداد می‌گردد. نتیجتاً می‌توان در آزمون فرضیات تحقیق از آزمون‌های غیر پارامتریک همچون اسپیرمن استفاده نمود.

جدول ۱. یافته‌های مربوط به آزمون کلموگروف و اسمیرنوف

متغیر	تعداد نمونه	آماره آزمون	مقدار Sig	نتیجه آزمون
تأثیر تولید و بهره‌برداری گیاهان دارویی		۲/۰۱۲	۰/۰۱۹	
توانمندسازی اقتصادی	۲۸۵	۱/۲۲۲	۰/۰۴۹	توزیع نرمال
توانمندسازی اجتماعی		۱/۱۸۰	۰/۰۲۳	

۳-۳. یافته‌های استنباطی

۳-۳-۱. مؤلفه‌های کاشت گیاهان دارویی

مقادیر آماری مربوط به مؤلفه‌های متغیر تأثیر کاشت گیاهان دارویی نشان می‌دهد بیشترین ضریب تبیین مربوط به گویه " شرایط اکولوژیکی منطقه را تا چه حد عامل کاشت گیاهان دارویی توسط جامعه زنان می‌دانید؟" با مقدار ۰/۳۰۸ بوده و کمترین ضریب تبیین نیز مربوط به گویه " تا چه حد دانش حرفه‌ای و آموزش زنان در فعالیتهای کاشت گیاهان دارویی منطقه موثر بوده است؟" با مقدار ۰/۱۲۷ بوده است. همچنین کلیه گویه‌ها در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار شدند (جدول ۲).

جدول ۲. وضعیت گویه‌های تأثیر کاشت گیاهان دارویی

رتبه	سطح معنی‌داری	ضریب تبیین	انحراف معیار	میانگین	گویه
۹	۰/۰۰۰	۰/۱۶۳	۰/۵۶۵	۳/۶۹	تا چه حد تأثیر کاشت گیاهان دارویی را بر بهبود کیفیت و رفاه زندگی زنان روستایی منطقه موثر می‌دانید؟
۱۰	۰/۰۰۰	۰/۱۲۷	۰/۴۳۹	۲/۲۵	تا چه حد دانش حرفه‌ای و آموزش زنان در فعالیتهای کاشت گیاهان دارویی منطقه موثر بوده است؟
۸	۰/۰۰۰	۰/۱۸۴	۰/۶۳۶	۳/۶۷	تا چه حد تجربه و آگاهی زنان خیره را بر تداوم فعالیتهای کاشت گیاهان دارویی موثر می‌دانید؟
۷	۰/۰۰۰	۰/۲۰۷	۰/۷۱۸	۳/۶	تا چه حد سبک و شیوه زندگی و فرهنگ استفاده از گیاهان دارویی در فعالیتهای کاشت گیاهان دارویی توسط زنان موثر بوده است؟
۱	۰/۰۰۰	۰/۳۰۸	۱/۰۶۶	۲/۶۹	شرایط اکولوژیکی منطقه را تا چه حد عامل کاشت گیاهان دارویی توسط جامعه زنان می‌دانید؟
۵	۰/۰۰۰	۰/۲۲۸	۰/۷۸۸	۳/۱۹	در حال حاضر تا چه حد دانش، علاقه و انگیزه در بین زنان نسل جدید بر فعالیت و توسعه کاشت گیاهان دارویی موثر است؟
۲	۰/۰۰۰	۰/۳۰۵	۰/۰۵۷	۳/۲۴	به نظر شما تا چه حد استمرار و تداوم کاشت گیاهان دارویی در منطقه به رویه عرفی گذشته مربوط است؟
۶	۰/۰۰۰	۰/۲۲۱	۰/۷۶۶	۳/۰۳	تا چه حد تأثیر تشکل‌ها و تعاونی‌ها مردمی در جامعه زنان بر کاشت گیاهان دارویی در منطقه موثر بوده است؟
۴	۰/۰۰۰	۰/۲۵۶	۰/۸۸۴	۳/۱۴	تا چه حد بیکاری باعث تنوع بخشی درآمد و اشتغال در زمینه کاشت گیاهان دارویی در منطقه شده است؟
۳	۰/۰۰۰	۰/۲۷۹	۰/۹۶۶	۳/۰۴	مشکلات کشت محصولات کشاورزی تا چه حد در کاشت گیاهان دارویی در منطقه موثر بوده است؟

۳-۳-۲. مؤلفه‌های اقتصادی

مقادیر آماری مربوط به گویه‌های اقتصادی نشان می‌دهد بیشترین ضریب تبیین مربوط به گویه " در این سال‌ها با فعالیت زنان، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی جهت خرید، بسته بندی و صادرات گیاهان دارویی تا چه حد توسعه داشته است؟" با مقدار ۰/۲۲۶ می‌باشد و کمترین ضریب تبیین نیز مربوط به گویه " تنوع تولید گیاهان دارویی در منطقه تا چه حد امکان ارتباط زنان جوامع روستایی را

بر درآمد سودآوری فراهم نموده است؟" با ضریب ۰/۱۱۵ بوده است. همچنین کلیه گویه‌ها در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار شدند (جدول ۳).

جدول ۳. وضعیت مؤلفه‌های اقتصادی

رتبه	سطح معنی‌داری	ضریب تبیین	انحراف معیار	میانگین	گویه
۵	۰/۰۰۰**	۰/۱۷۷	۰/۷۶۸	۲/۸۶	کاشت گیاهان دارویی در منطقه تا چه حد باعث استقلال اقتصادی و مالی در جامعه زنان شده است؟
۳	۰/۰۰۰**	۰/۱۸۳	۰/۷۹۸	۳/۱۹	میزان سودآوری با کاشت گیاهان دارویی در جامعه زنان تا چه حد در رضایت عمومی موثر بوده است؟
۶	۰/۰۰۰**	۰/۱۷۶	۰/۷۶۶	۳/۰۳	تا چه حد از تسهیلات و اعتبارات برای افزایش تولید و توسعه کشت کار استفاده می‌شود؟
۸	۰/۰۰۰**	۰/۱۵۴	۰/۶۶۸	۲/۴۷	مردم تا چه حد از تاثیر مفید دمنوش‌های برای رونق بیشتر کسب و کارها و سودآوری اطلاع دارند؟
۱۰	۰/۰۰۰**	۰/۱۱۵	۰/۵۰۰	۳/۹۱	تنوع تولید گیاهان دارویی در منطقه تا چه حد امکان ارتباط زنان جوامع روستایی را بر سودآوری درآمد فراهم نموده است؟
۴	۰/۰۰۰**	۰/۱۸۱	۰/۷۸۸	۴/۰۳	تا چه اندازه شناخت نیازها و خواسته‌های مشتریان در بازار، جهت گیاهان دارویی مورد توجه قرار می‌گیرد؟
۷	۰/۰۰۰**	۰/۱۷۱	۰/۷۴۵	۲/۹۰	بهبود مهارت در بسته‌بندی بهداشتی گیاهان دارویی تولیدی تا چه حد مورد توجه قرار می‌گیرد؟
۹	۰/۰۰۰**	۰/۱۴۸	۰/۶۴۲	۲/۱۴	قابلیت اقتصادی و قیمت گیاهان دارویی در بازارهای محلی و منطقه‌ای تا چه میزان منجر به سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در گیاهان دارویی شده است؟
۱	۰/۰۰۰**	۰/۲۲۶	۰/۹۸۴	۳/۱۲	در این سال‌ها با فعالیت زنان، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی جهت، خرید بسته بندی و صادرات گیاهان دارویی تا چه حد توسعه داشته است؟
۲	۰/۰۰۰**	۰/۲۱۵	۰/۹۳۷	۳/۰۴	توسعه و کاشت گیاهان دارویی در کنار محصولات کشاورزی توسط زنان تا چه حد در هزینه و اقتصاد خانوار موثر است؟

۳-۳-۳. همبستگی بین گیاهان دارویی و توانمندسازی اقتصادی

فرضیه این پژوهش معنی‌داری رابطه بین کاشت گیاهان دارویی و توانمندسازی اقتصادی زنان در روستای کندلوس بود. برای بررسی درستی یا نادرستی این فرضیه از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شد. نتایج این آزمون نشان داد که گیاهان دارویی بر توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی تأثیر مثبت و معنی‌داری دارند بنابراین فرضیه تحقیق پذیرفته می‌شود.

جدول ۴. تحلیل رابطه فرضیه همبستگی بین گیاهان دارویی و توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی

متغیر	ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح معنی‌داری	تعداد
گیاهان دارویی و توانمندسازی اقتصادی	۰/۳۳۶**	۰/۰۰۰**	۲۸۵

**معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

۳-۳-۴. مؤلفه‌های اجتماعی

جدول ۵ مقادیر آماری مربوط به گویه‌های توسعه اجتماعی را نشان می‌دهد. بیشترین ضریب تبیین مربوط به گویه "توسعه کشت گیاهان دارویی تا چه اندازه در توانمندی مشارکتی زنان تاثیرگذار است؟" با مقدار ۰/۲۷۱ می‌باشد و کمترین ضریب تبیین نیز مربوط به گویه "مساحت مزارع و تنوع گیاهان دارویی را تا چه اندازه باعث ترغیب زنان بر عدم مهاجرت جوامع محلی می‌داند؟" با ضریب ۰/۱۷۳ بوده است. همچنین کلیه گویه‌ها در سطح ۹۹ درصد معنی‌داری شدند.

۳-۳-۵. همبستگی بین گیاهان دارویی و توسعه اجتماعی

نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن نشان داد که گیاهان دارویی بر توانمندی‌سازی اجتماعی زنان روستایی تأثیر مثبت و معنی‌داری دارند

(جدول ۶)

جدول ۵. وضعیت مؤلفه‌های اجتماعی

رتبه	سطح معنی‌داری	ضریب تیین	انحراف معیار	میانگین	گویه
۴	۰/۰۰۰**	۰/۲۲۵	۰/۸۶۰	۲/۸۵	تا چه حد آشنایی با کشت و پرورش گیاهان دارویی باعث آگاهی بیشتر در زمینه بهبود کسب و کارهای محلی و تولید گردیده است؟
۱	۰/۰۰۰**	۰/۲۷۱	۱/۰۳۷	۲/۹۹	توسعه کشت گیاهان دارویی تا چه اندازه در توانمندی مشارکتی زنان تاثیرگذار است؟
۲	۰/۰۰۰**	۰/۲۵۵	۰/۹۷۶	۲/۵۴	کاشت و بهره‌برداری گیاهان دارویی را تا چه اندازه در ایجاد شغل و تقویت انسجام اجتماعی منطقه موثر می‌دانید؟
۱۰	۰/۰۰۰**	۰/۱۷۳	۰/۶۶۲	۲/۱۷	مساحت مزارع و تنوع گیاهان دارویی را تا چه اندازه باعث ترغیب زنان بر عدم مهاجرت جوامع محلی می‌دانید؟
۶	۰/۰۰۰**	۰/۲۰۵	۰/۷۸۶	۲/۴۲	سطح آگاهی زنان روستایی در مورد گیاهان دارویی تا چه حد بر توانایی تصمیم‌گیری و تاثیرگذاری تصمیم‌های درون خانواده موثر بوده است؟
۳	۰/۰۰۰**	۰/۲۲۸	۰/۸۷۳	۲/۳۷	تناسب بازار عرضه و تقاضا گیاهان دارویی با سطح دانش بومی زنان روستایی تا چه اندازه باعث رونق بازارهای محلی گردیده است؟
۵	۰/۰۰۰**	۰/۲۱۲	۰/۸۱۰	۲/۷۱	تا چه اندازه توانمندی در بخش گیاهان دارویی، باعث حمایت بیشتر خانواده و همسر گردیده است؟
۸	۰/۰۰۰**	۰/۲۰۱	۰/۷۸۶	۲/۶۸	رونق بازار گیاهان دارویی تا چه اندازه مانع از مهاجرت فصلی مردان و کاهش حجم کار زنان گردیده است؟
۷	۰/۰۰۰**	۰/۲۰۴	۰/۷۸۱	۲/۸۰	نگرش زنان روستایی به بیمه تا چه اندازه ناشی از امنیت تولید گیاهان دارویی در منطقه شما بوده است؟
۹	۰/۰۰۰**	۰/۲۰۰	۰/۷۶۵	۲/۳۲	حمایت‌ها و خدمات آموزشی و ترویجی در روستای کندلوس تا چه اندازه متناسب با قابلیت‌های منطقه در کشت و توسعه گیاهان دارویی می‌باشد؟

**معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

جدول ۶. تحلیل رابطه فرضیه دوم

متغیر	ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح معنی‌داری	تعداد
گیاهان دارویی و توانمندسازی اجتماعی	۰/۲۸۰**	۰/۰۰۰	۲۸۵

**معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

۴. بحث و نتیجه‌گیری

در این مطالعه تاثیر تولید و بهره‌برداری گیاهان دارویی بر توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی زنان در روستای کندلوس استان مازندران بررسی شد. گیاهان دارویی یکی از ظرفیت‌های بالقوه و ارزشمند در ایجاد اشتغال در نواحی روستایی هستند. در این بین نقش زنان به عنوان قشر مولد و تولیدکننده روستایی در عرصه کشاورزی می‌تواند بستر مناسبی برای توسعه و بهره‌برداری بهینه از گیاهان دارویی و در نتیجه توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی آن‌ها را فراهم آورد. به عبارت دیگر می‌توان با استفاده بهتر و بهره‌مندی بیشتر از گیاهان دارویی علاوه بر ایجاد اشتغال فردی و گروهی، به رشد کسب و کارهای خرد خانگی با رویکرد توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی زنان و در نهایت توسعه اقتصاد منطقه کمک کرد.

در کاشت و بهره‌برداری گیاهان دارویی، تاثیر عامل شرایط اکولوژیک منطقه حائز اهمیت بالاتری نسبت به سایر عوامل داشت. در واقع هر چه شرایط اقلیمی منطقه مساعدتر باشد، زنان مورد مطالعه علاقه و اشتیاق بیشتری به کاشت گیاهان دارویی از خود نشان می‌دهند.

بعلاوه در زمینه مؤلفه‌های مربوط به بعد تأثیر کاشت گیاهان دارویی، علاوه بر شرایط اکولوژیکی منطقه، رویه عرفی گذشته و مشکلات کشت محصولات کشاورزی در توسعه و کاشت و در مجموع استمرار تولید گیاهان دارویی تأثیر بیشتری داشته است. به عبارت دیگر می‌توان نتیجه گرفت که سه عامل مذکور از حیث زنان روستایی مورد مطالعه، دارای اهمیت و اولویت بیشتری در کاشت گیاهان دارویی در منطقه مورد مطالعه داشته است. بنظر می‌رسد توسعه پایدار میسر نخواهد شد، مگر با مشارکت و توانمندسازی زنان به‌ویژه در حوزه اقدامات تشکیلاتی، مشارکت در برنامه‌ریزی‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و کسب نظر از زنان به عنوان یکی از نزدیکترین عوامل به طبیعت در برنامه‌های زیست محیطی. نتایج بدست آمده توسط نیاقی (۲۰۱۹) با نتایج پژوهش حاضر مطابقت دارد.

نتایج پژوهش در زمینه مؤلفه‌های اقتصادی نشان داد که سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در خرید، بسته‌بندی و صادرات گیاهان دارویی متأثر از فعالیت زنان حائز اهمیت ویژه‌ای است. بالطبع وجود و افزایش سرمایه‌گذاری در بخش خرید بسته‌بندی و صادرات گیاهان دارویی که عامل آن زنان روستایی باشند، موجبات توانمندی اقتصادی زنان و خانوار آن‌ها را فراهم خواهد نمود. به عبارت بهتر، حضور زنان در فعالیت‌های بسته‌بندی که نیازمند خلاقیت‌های هنری بیشتری در عرصه بسته‌بندی گیاهان دارویی بوده، می‌تواند مفید باشد و موجبات افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این زمینه فراهم آید. مطالعه حاجی‌میررحیمی و همکاران (۲۰۱۹) بر اهمیت سرمایه‌گذاری در خرید بسته‌بندی و صادرات گیاهان دارویی پژوهش حاضر است. در بخش مؤلفه‌های مربوط به بعد اقتصادی، سه عامل رضایت عمومی جامعه زنان از سودآوری کاشت گیاهان دارویی، توسعه سرمایه‌گذاری بخش خصوصی جهت خرید بسته‌بندی و صادرات گیاهان دارویی و تأثیر توسعه و کاشت گیاهان دارویی در هزینه و اقتصاد خانوار بیشترین اهمیت و رتبه را به خود اختصاص داد. لذا می‌توان نتیجه گرفت که دغدغه زنان روستایی مورد مطالعه پژوهش حاضر، سه عامل مذکور در زمینه اقتصادی بوده است و تأثیرگذاری بیشتری در دیدگاه اقتصادی آن‌ها در زمینه گیاهان دارویی داشته است. آزمون اسپیرمن نشان داد که گیاهان دارویی در توانمندسازی اقتصادی زنان روستای کندلوس تأثیر معنی‌دار و مثبت داشتند. مطالعات مشابهی که توسط جعفری و همکاران (۲۰۱۷)، احمدی و همکاران (۲۰۲۰)، آزاده قهفرخی و همکاران (۲۰۲۰) انجام شده است نشان‌دهنده نقش مثبت گیاهان دارویی بر توانمندسازی اقتصادی زنان در نواحی مختلف است و با یافته‌های این مطالعه هم‌خوانی دارد.

نتایج مربوط به مؤلفه‌های اجتماعی و آزمون همبستگی اسپیرمن نشان می‌دهد که زنان روستایی در روستای کندلوس، با فعالیت در زمینه گیاهان دارویی از نظر اجتماعی نیز توانمند شده‌اند. مشاهدات میدانی نیز نشان داد که فعالیت در زمینه گیاهان دارویی در بین زنان مورد مطالعه در روستای کندلوس، منجر به آگاهی بیشتر در زمینه بهبود کسب و کارهای محلی و تولید، افزایش توانمندی مشارکتی زنان در سایر امور روستا، تقویت انسجام اجتماعی منطقه، عدم مهاجرت جوامع محلی به مناطق شهری، توانایی تصمیم‌گیری و تأثیرگذاری بر تصمیم‌های درون خانواده در بین بانوان، افزایش دانش بومی زنان روستایی، حمایت بیشتر خانواده از جانب زنان مورد مطالعه، کاهش مهاجرت فصلی مردان و کاهش حجم کار زنان و افزایش پوشش بیمه شده است. نتایج این تحقیق با یافته‌های پژوهش‌هایی که توسط فراشی و همکاران (۲۰۱۸)، شهنازای (۲۰۲۳) و تقی بیگی و علی بیگی (۲۰۲۳) انجام شده مطابقت دارد که کشت گیاهان دارویی علاوه بر توانمندی اقتصادی باعث توانمندی اجتماعی زنان روستایی نیز می‌شود.

زنان روستایی روستای کندلوس در شهرستان نوشهر استان مازندران، با فعالیت در زمینه گیاهان دارویی به توانمندی اقتصادی (۲۶/۷ درصد) و اجتماعی مطلوبی رسیدند. بنابراین کاشت گیاهان دارویی توسط زنان روستایی این روستا می‌تواند الگویی برای سایر زنان روستایی در مناطق دیگر ایران باشد که با استفاده از پتانسیل کاشت گیاهان دارویی به اقتصاد خانواده در مرحله اول و در مرحله بعد به اقتصاد منطقه کمک کنند. بی شک رشد اقتصادی می‌تواند بر جنبه‌های دیگر اثر گذاشته و باعث توانمندی اجتماعی نیز گردد.

روستای تاریخی کندلوس با بارش مطلوب، توپوگرافی مستعد برای پرورش انواع گیاهان دارویی، دریاچه و منابع آبی غنی، چشمه‌های آب معدنی، شرایط اقلیمی، اکولوژیکی و ادافیکی منحصر به فرد داشته و با وجود باغات و مزارع متعدد با تنوع کشت انواع محصولات کشاورزی که نشان از پویایی و توجه به تولیدات ارگانیک در این روستا و روستاهای اطراف آن دارد، به عنوان یکی از مقاصد جهانی

گردشگری شناخته شده است. اکنون صنعت گردشگری کشاورزی، طرفداران بی‌شماری را به سوی خود جلب نموده است که باید از موهبت و موقعیت استراتژیک روستای فرهنگی و تاریخی کندلوس که پیشینه‌ای طولانی و ارزشمندی در صنعت کشاورزی و تولید و بهره‌برداری گیاهان دارویی دارد، برای رونق بخشیدن به ایجاد اشتغال و درآمد پایدار با محوریت گردشگری کشاورزی گیاهان دارویی نهایت بهره را جست و به روند مهاجرت معکوس از شهرها به روستاهای بخش کجور مازندران کمک کرد.

با عنایت به این اصل که آموزش، تسهیلات و بازار سه مؤلفه مهم در توسعه اشتغال و کارآفرینی زنان می‌باشد، تاسیس صندوق خرد گروهی و تعاونی گیاهان دارویی باعث تقویت انسجام اجتماعی و توانمندی مشارکتی زنان روستایی شده و امید به آینده و ماندگاری را در بین زنان روستایی افزایش خواهد داد. با برگزاری کلاس‌های آموزشی هدفمند با قابلیت پایش و ارزیابی مستمر، می‌توان تولید و مصرف محصولات گواهی شده سالم و استاندارد (ارتقاء باغ گیاهان دارویی محلی به باغچه سلامت جهانی) را در بین بهره‌برداران گیاهان دارویی فرهنگ‌سازی کرد. در نهایت با توجه به بستر مناسب جهت جذب گردشگران داخلی و خارجی در منطقه کندلوس، ارائه آموزش لازم به زنان به وسیله نهادهای متولی مثل جهاد کشاورزی یا وزارت صنعت، معدن و تجارت و تخصیص بودجه سرمایه در گردش در جهت تولید عرقیات که این قشر قادر باشند محصول تولیدی خود را با بسته‌بندی و ظاهر مناسب به بازارهای داخلی و خارجی عرضه کنند، می‌تواند روی فروش مناسب و درآمدزایی بسیار تأثیرگذار باشد.

References

- Ahmadi, S., Dehghani Bidgoli, R., & Heydari Soreshjani, R. (2020). Investigating the effect of economic potential of rangelands medicinal plants on tourism development (case study: Abdanan region of Ilam province). *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants Research*, 36(3), 496-508. <https://doi.org/10.22092/ijmapr.2020.127043.2598> (In Persian)
- Alahdini Vandi A, Bagheri, A., & Soleymanipour, A. (2025). Factors influencing the sociocultural empowerment of rural women in the production and processing of medicinal plants. *Journal of Entrepreneurial Strategies in Agriculture*, 12(2), 129-143. <https://doi.org/10.61882/jea.2025.439> (In Persian)
- Alibaygi, A. H., & Taghibaygi, M. (2023). Strategic planning to empower rural women in kermanshah province through entrepreneurship application of meta-swot technique. *Journal of Rural Resrach*, 14 (1): 90-115. <https://doi.org/10.22059/JRUR.2023.351332.1796> (In Persian)
- Azadeh Gahfarrokhi, S. S., Azadeh Gahfarrokhi, S. F., Karbasion M., & Jalaladdein, F. (2020). Wild medicinal plants in Chaharmahal-o-Bakhtiari Province and their role in the development of medicinal plant tourism and youth employment. *Shabak*, 6(6), 21-43. (In Persian)
- Azimi, N., Alibeigi, A.H., & Popzan, A. (2023). Assessing rural women's empowerment in Kermanshah township. *Human Geography Research Quarterly*, 55(2), 119-134. <https://doi.org/10.22059/JHGR.2022.326304.1008332> (In Persian)
- Farashi, M., Rahimian, M., & Gholamrezai, S. (2018). Microcredits: social empowering or disempowering of rural women: the case of Nahavand township. *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 13(2), 189-204. (In Persian)
- Gurao, S., & Naqvi, N. (2025). Women empowerment: entrepreneurship opportunities in plant sciences. *Proceedings of the National Academy of Sciences, India Section B: Biological Sciences*, 1-6. <https://doi.org/10.1007/s40011-025-01698-5>
- Hajimirrahimi, S.D., Mokhber Dezfooli, A., & Jamshidi, O. (2019). Analytical review of investment fields in the medicinal plants of Sistan and Baluchestan province. *Iranian Medicinal Plant Technology*, 2(1), 85-101. (In Persian)
- Islam, N. (2020). Women empowerment through entrepreneurship development in Bangladesh: A multivariate analysis. *International Journal of Management(IJM)*, 11(10), 392-379.
- Jafari, H., Ahmadian M.A., & Tarhani, A. (2017). Production of medicinal herbs, an approach to sustain the rural economy (case study: villages in Ghochan county). *Journal of Research and Rural Planning*, 6(1), 173-187. <https://doi.org/10.22067/JRRP.V6I1.56119> (In Persian)
- Keyvanfar, N., & Lari, Z. (2016). Empowering rural women through education, identification, cultivation, and processing of medicinal plants. *National Conference on Women and Sustainability of Natural Resources and the Environment in Rural Areas*, Mashhad, Iran, (In Persian)

- Mirzakhani, K. (2020). Study of empowerment strategies for Rural and nomadic women. *Journal of New Research in Management and Accounting*, 45(6), 1-15. (In Persian)
- Moghaddas Farimani, S., Mirtorabi, M.S., & Ghaemmaghami, S.S. (2020). Social - economic empowerment of rural women and effective factors on it (case study: members of rural women's microfinance funds in the Zanjan province). *Rural Development Strategies*, 7(3), 347-363. (In Persian)
- Niaghi, O. (2019). The role of women and their empowerment in environmentally sustainable development. *Journal of Environmental Sciences Studies*, 4(2), 1328-1339. (In Persian)
- Perwitasarim F.D., Anwar, S., Sapari, Y., Suhana, S., Yuliananda, D., Nilamcaya, M., & Arisandi, B. (2025). Empowerment of female human resources towards the 2030 SDGs through the manufacture of traditional animal medicine in Gunungmanik Village. *Bio Web Conferences, International Conference on Agricultural and Sustainability in Blue Economy*, 180: 02006. <https://doi.org/10.1051/bioconf/202518002006>
- Rahimi, A. (2013). Cultivation and collection of medicinal plants, a solution for the economic empowerment of rural women. *National Conference on the Use of Medicinal Plants in Lifestyle and Traditional Medicine*, Torbate Heidarrieh, Iran. (In Persian)
- Riahi, N., Rastgar, S., & Tataeian, M.R. (2020). Investigating the economic importance of medicinal plants on the sustainable livelihood of local communities (case study: hezar jerib summer pastures of Behshahr, Mazandaran province). *The 10th National Conference on Sustainable Agriculture and Natural Resources*, Tehran, Iran. (In Persian)
- Roy, C., Chatterjee, S., & Dutta Gupta, S. (2019). Women empowerment index: construction of a tool to measure rural women empowerment level in India. *Anveshak International Journal of Management*, 1-11. <https://doi.org/0.15410/AIJM/2018/V7I1/119887>
- Sefidkon, F. (2020). Protection of medicinal plants genetic resources of the country. *Iran Nature*, 5(5): 127-127. <https://doi.org/10.22092/IRN.2020.122857> (In Persian)
- Shahnavazi, A. (2023). Investigating the socio-economic integration capacities and bottlenecks of the villages around lake Urmia with emphasis on alternative livelihoods. *Village and Development*, 25(3), 71-96. (In Persian)
- Sidhant K., & Joshi. P.C. (2024). Socio-economic empowerment of women in rural area of Udham Singh Nagar district (with special reference to Kiccha Block). *International Journal for Multidisciplinary Research*, 6(2), 1-5. <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2024.v06i02.17340>
- Sojasi Qeidari, H., & Aziz, S. (2019). Analysis of affecting factor the villagers tends to use medicinal plants with indigenous knowledge approach (case study: Zoeram Dehestan Of Shirvan). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 14(1), 177-192. (In Persian)
- Soltani, Z., & Goodarzi, M. (2025). Examining the role of medicinal plants in mountainous areas in rural women's employment (case study: Savorz Mountains). *Geography and Human Relationships*, 7(4), 799-812. (In Persian)
- Susanto, P.C., Erfiani, N.M.D., Darmawijaya, P., & Lestari, P.I. (2022) Towards gender equality through women empowerment project based on herbal products in Catur Kintamani, Bali. *Community Empowerment*, 7(4), 706-716.
- Valiollahi Bisheh, A., & Khorramdel, S. (2022). Holy knowledge for sustainable development: indigenous knowledge of rural women about medicinal plants. *National Conference on Medicinal Plants, Traditional Knowledge and Sustainable Development*, Mashhad, Iran. (In Persian).